

ИҚТИСОДИЁТ ДАР КОМПЛЕКСИ АГРОСАНОАТӢ

ЭКОНОМИКА АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА

ECONOMICS IN AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX

ТДУ 330.354

МОҲИЯТИ ИҚТИСОДИИ САРМОЯ ВА РУШДИ НИЗОМИ САРМОЯГУЗОРӢ ДАР КАС
Шарифов З. Р., профессор, **Толибов Р.Ш.**, ассистент- ДАТ ба номи Ш.Шохтемур

Вожаҳои калидӣ: сармоягузорӣ, сиёсати сармоягузорӣ, омилҳои сиёсати сармоягузорӣ, ҷалби сармоягузорӣ, ҳимояи сармоягузорӣ, содирот.

Рушди бемайлону самараноки фаъолияти сармоягузорӣ шартӣ зарурии фаъолиятмандии доимӣ ва рушди иқтисоди соҳаҳои хоҷагии халқ, аз он ҷумла соҳаи кишоварзӣ ба ҳисоб меравад. Доира, сохтор ва самаранокии истифодаи сармоягузорӣ аз бисёр ҷиҳат натиҷаи кори хоҷагӣ, вазъ, дурнамои рушд ва рақобатпазирии хоҷагидорӣ миллиро дар сатҳҳои гуногуни муҳити иқтисодӣ муайян мекунад.

Рушди ҷомеа дар умум ва қисман дар субъектҳои хоҷагидорӣ алоҳида ба рушди таъминкунандаи сарватҳои милли тавассути азнавистеҳсолкунии васеи арзишҳои моддӣ вобаста аст. Бояд гуфт, ки асоси онро сармоягузорӣ ташкил медиҳад. Дар амалия далелҳои гуногуни муайянкунандаи мафҳуми «сармоягузорӣ» мавҷуданд, ки зиёд будани равишҳои фаҳмиши моҳияти иқтисодии онро инъикос менамоянд. Аз бисёр ҷиҳат ин ҳолат аз инкишофи иқтисодӣ, махсусияти марҳалаҳои аниқи рушди таърихӣ иқтисодӣ, шакли усулҳои ҷорӣ хоҷагидорӣ вобаста аст.

Дар адабиёти иқтисодии ватанӣ то солҳои 80-ум истилоҳи «сармоягузорӣ» барои таҳлили равандҳои азнавистеҳсолкунии сотсиалистӣ амалан истифода намешуд, танҳо дар таҳқиқотҳои тарҷумавии муаллифони хориҷа ва таҳқиқотҳо оид ба иқтисоди соҳти сармоягузорӣ (капиталистӣ) ба қор мерафт. Дарки базисии фаъолияти сармоягузорӣ аз фаҳмиши маблағгузориҳои умумӣ (капиталӣ) иборат буд.

Аммо дар давраҳои баъдина истилоҳи «сармоягузорӣ» дар илм истифодаи васеъ пайдо кард, ин калимаро дар санадҳои ҳукуматӣ ва меъёрӣ низ истифода мебардагӣ шуданд.

Оғози дигаргуниҳои бозорӣ дар ҷумҳуриҳои пасошӯравӣ, аз он ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ислоҳоти равишҳо дар мавриди таҳлили равандҳои иқтисодӣ, аз он ҷумла дар фаъолияти сармоягузорӣ сабаб гардид. Дар натиҷа таваҷҷуҳ ба таҳқиқотҳои хориҷии мамлакатҳои дорони иқтисоди рушдфтои бозорӣ пурзӯр гардид.

Таваҷҷуҳ ба шарҳи истилоҳи «сармоягузорӣ» дар адабиёти иқтисодии хориҷӣ нишон медиҳад, ки дар мактабҳо ва самтҳои гуногуни илми иқтисодӣ мафҳуми «сармоягузорӣ» дорони хусусияти умумии муҳим мебошад, ки он аз алоқамандии сармоягузорӣ ба гирифтани даромад ҳамчун гузориши мақсадноки сармоягузор иборат мебошад. Ба маънии нисбатан умумӣ сармоягузорӣ ҳамчун *гузоштани сармоя бо мақсади минбаъд афзун намудани он* фаҳмида мешавад. Бояд гуфт, ки чунин равиш дар шарҳи мафҳуми «сармоягузорӣ» ҳамдарметодологияи аврупоӣ ва ҳамамрикоӣ асосӣ ба ҳисоб меравад.

Баробари ин, баъзан мавқеъҳои дигар ҳам ба назар мерасанд. Тибқи яке аз онҳо пешниҳод мегардад, ки мақулаҳои «сармоягузорӣ», аз як тараф ва «гузоштани сармоя (капитал)», аз тарафи дигар, аз ҳамдигар бояд фарқ кунонда шаванд. Тарафдорони ин ақида бар онанд, ки аломати фарқкунандаи сармоягузорӣ *хусусияти истеҳсолии* ин мақула (категория) ба ҳисоб меравад. Дар ин маврид тарафдорони ин ақида таҳти мафҳуми сармоягузорӣ чун қоида хариди воситаҳои истеҳсолот, аммо таҳти иборати гузоштани сармоя хариди активҳои молиявиро мефаҳманд.

Дар таҳқиқотҳои бахшида ба мушкилоти сармоягузорӣ фаъолияти сармоягузорӣ ҳамчун роҳи гузоштани сармоя муайян карда мешавад, ки бояд ҳифз ё афзоиши арзиши сармояро таъмин созад ва андозаи мусбати даромад ба даст оварад. Сармоягузорӣ ҳама гуна воситаест, ки ба он метавон маблағ гузошт ва дар ин маврид ба ҳифзи он ё афзоиши арзиши он ва (ё) таъмини андозаи мусбати даромаднокӣ метавон умед баст. Ҳамин тавр, баҳисобгирии шаклҳои зиёди сармоягузорӣ дар асоси шарҳи нисбатан васеи сармоягузорӣ ҳамчун *гузоштани ҳама гуна сармоя барои афзоиши* пайғирӣ мешавад. Рақиши мазкур ҳамчун аломати

муҳимми сармоягузорӣ на хусусияти маблағгузорӣ, балки алоқамандии сармоягузорӣ ба афзоиши сармоя (гирифтани даромад)-ро ифода мекунад.⁶

Сармоягузорӣ дар адабиёти иқтисодии Ғарб дар ягонагии ду омил: *захираҳо (арзишҳои капиталӣ)* ва *маблағгузорӣ (харочот)* мавриди назар қарор дода мешавад. Чунин равиш нисбатан ба таври васеъ дар таҳқиқотҳои донишманд Ч.М. Кейнс пешниҳод гардидааст. Ба ақидаи мавсуф сармоягузорӣ ин ҳиссаи даромадест барои давраи мазкур, ки ба истеъмолот сарф нашудааст, афзоиши ҷорӣ арзишҳои моликияти умумӣ дар натиҷаи фаъолияти истеҳсолии давраи мазкур мебошад. Ин шарҳ ҳарчанд ниҳой нест, бо он фарқ мекунад, ки ду ҷиҳати сармоягузорӣ: захираҳо (бо мақсади гун кардани даромад чамъ карда шудаанд) ва маблағгузорӣ (истифодаи захираҳо)-ро, ки афзоиши моликияти сармоявиро таъмин мекунад, нисбатан аз ҳам ҷудо мекунад.

Аммо рушди муносибатҳои бозорӣ дар иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон зарурати бозбинии шарҳи мақулаи «сармоягузорӣ»-ро тибқи шароити нав асоснок кард. Хусусиятҳои хоси равиши ташаққули банди бозорӣ дар фаҳмиши моҳияти сармоягузорӣ ба андешаи мо аз инҳо иборатанд:

1) алоқаи сармоягузорӣ ба гирифтани даромад ҳамчун ҳавасмандии фаъолияти сармоягузорӣ;

2) мавриди назар қарор додани сармоягузорӣ дар ягонагии ҳар ду ҷиҳат: захираҳо (арзишҳои сармоявӣ) ва маблағгузорӣ (харочот);

3) таҳлили сармоягузорӣ на аз рӯи омор, балки тибқи рушди бемайлон. Ин имконият медиҳад, ки дар доираи мақулаи «сармоягузорӣ» захираҳо, маблағгузорӣ ва боздеҳи маблағи гузошташуда ҳамчун ҳавасмандии муттаҳидии онҳо ба таври маҷмӯъ фаҳмида шаванд;

4) ворид кардани ҳама гуна маблағҳое, ки самарани иқтисодӣ (ичтимоӣ) медиҳанд, ба таркиби объектҳои сармоягузорӣ.

Ба маънии васеъ мафҳуми сармоягузорӣ ин гузоштани маблағ ба мақсади минбаъд афзун намудани он аст. Дар ин маврид афзоиши сармоя бояд ба ҳамон андоза бошад, ки ҷуброни сармоягузорро ҳангоми даст кашиданаш аз истифодаи маблағи худӣ барои истеъмоли давраи ҷорӣ, ҳавасмандгардонии хатарҳои оянда ва пӯшондани талафот аз беқурбшавӣ дар давраи баъдина бароварда тавонад.

Чунин фаҳмиши сармоягузориро донишмандон И.А. Бланк⁷, В.В. Бочаров⁸, М.И. Книш⁹ қобили қабул донистаанд. Ба ин равиш шарҳи сармоягузорӣ, ки дар китоби «Асосҳои сармоягузорӣ»-и муаллифон Лоренс Ч. Гитман ва Майкла Д. Чонн омадааст, наздикӣ дорад. Донишмандони мазкур сармоягузорӣ гуфта, ҳамон усули гузоштани сармояро донистаанд, ки ҳифз ё афзоиши арзиши сармояро таъмин кунад ва (ё) андозаи мусбати даромаднокӣ дода тавонад¹⁰.

Мазмуни мафҳуми «сармоягузорӣ» дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сармоягузорӣ (аз 12 майи соли 2007) чунин шарҳ дода шудааст: «Сармоягузорӣ- ҳама гуна намудҳои ҳуқуқи моликият (ба ғайр аз моликияти истифодаи шахсӣ ё алоқаманд ба фаъолияти фурӯши маҳсулот бе коркарди он), аз он ҷумла воситаҳои пулӣ, қоғазҳои қиматнок, таҷҳизоти истеҳсолии технологӣ ва натиҷаҳои фаъолияти зехнӣ, ки дар асоси ҳуқуқи моликият ба сармоягузор тааллуқ доранд ва аз тарафи ӯ ба объектҳои фаъолияти сармоягузорӣ бо мақсади гирифтани даромад (фоида) ва (ё) ба даст овардани натиҷаи дигари аҳамиятнок гузошта мешаванд, мебошад»¹¹.

Бояд қайд кард, ки дар даврае, ки ин таҳқиқот гузаронда мешуд, қонуни зикршудаи боло дар таҳрири нав қабул шуд. Бинобар ин, мо зарур мешуморем, ки шарҳи дар қонунгузории нав омадаро низ пешниҳод намоем. Сармоягузорӣ ин гузоштани сармоя аз тарафи сармоягузор дар шакли активҳои моддӣ ва ғайримоддӣ дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади ба даст овардани даромад мебошад.¹²

Ин ҷо мо назарҳои гуногуни донишмандони иқтисодшиносро оид ба истилоҳи сармоягузорӣ таҳлил хоҳем кард.

Дар китоби дарсии И.В. Сергеев, И.И. Веретенникова «Ташкил ва маблағгузориҳои сармоягузорӣ» сармоягузорӣ чунин шарҳ дода шудааст: «Таҳти мафҳуми сармоягузорӣ ба маънии васеъ зарур аст фаҳмида шавад: маблағҳои пулӣ, арзишҳои моликиятӣ ва зехнии давлат, ашхоси инфиродӣ, ки ба сохтани

⁶Игонина Л.Л. Инвестиции. Учебное пособие. Под ред. д-ра экон. наук, проф. В.А. Слепова. – М.: Юристъ, 2002. – 480 с. Стр.7-8

⁷Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент. – Киев: МП «ИТЕМ», ЛТД, 1995. – 315 с.

⁸Бочаров В.В. Методы финансирования инвестиционной деятельности предприятий. – М.: «Финансы и статистика», 1998. – 159 с.

⁹Кныш М.И., Перекатов Б.А., Тютиков Ю.П. Стратегическое планирование инвестиционной деятельности. – СПб.: «Бизнес-пресса», 1998. – 315 с.

¹⁰Гитман Л.Д., Джонк М.Д. Основы инвестирования: Пер. с англ. – М.: «Дело», 1997. – 1015 с.

¹¹Закон Республики Таджикистан «Об инвестициях». От 12 мая 2007 года.

¹²Закон Республики Таджикистан «Об инвестициях». От 15 марта 2016 года.

корхонаҳои нав, васеъкунӣ ва азнавсозии техникии корхонаҳои нав, ба даст овардани моликияти ғайриманкул, аксия, облигатсия ва дигар қоғазҳои қиматнок ва активҳо бо мақсади ба даст овардани даромад (ва) ё самараи дигари мусбат равона шудаанд»¹³.

Шарҳи овардашуда, ба назари мо назар ба тафсириҳои дигар нисбатан пурра аст ва илова ба ин, мақсади сармоязузириро аниқ месозад.

Вай дорои хусусияти фарқкунандаи зерини мақулаи иқтисодии «сармоязузири» мебошад; якум сармоязузири бо ҷудо кардани капитали сармоязузири аз гардиши корхона ба муҳлати муайян алоқаманд аст; дувум, натиҷаи сармоязузири ҳам хароҷоти сармоязузири, ҳам рӯ гардондан аз истеъмоли захираҳои сармоязузиришаванда дар лаҳзаи сармоязузириро бояд ҷуброн намояд. Яъне, сармоязузири афзоиши капитали сармоязузиришаванда, ё ба даст овардани ягон неъматҳои иловагиро бояд таъмин созад. Ба андешаи мо, шарҳи мавҷудаи сармоязузириро ба маънии молиявӣ ва иқтисодӣ метавон аз ҳам ҷудо кард. Дар шарҳи молиявӣ таваҷҷуҳ ба гирифтани даромад ё ягон самараи дигар равона мешавад. Дар шарҳи иқтисодӣ бошад, дар натиҷаи сармоязузири ба афзоиш намудани иқтидорҳои истеҳсоли равона мешавад. Намояндаи умумии дефинитсияи иқтисодии сармоязузири шарҳи дар доираи назарияи иқтисодӣ ҷудошаванда бахисоб меравад.

Ҳамин тавр, дар китобҳои таълимии назарияи иқтисодии Кэмбелл Р. Макконнелл С ва Стенли Л. Брю аз тарафи муаллифон шарҳи зерини сармоязузири оварда шудааст: «ин хароҷотест барои истеҳсолот ва афзун намудани воситаҳои истеҳсолот ва афзоиши захираҳои моддӣ»¹⁴. Шарҳи мазкур аз назарияҳои дар боло овардашуда фарқ мекунад, аммо бар онҳо муқобил нест ва ба андозаи муайян моҳияти сармоязузириро инъикос менамояд.

Моҳияти иқтисодии сармоязузириро шарҳ дода, қайд бояд кард, ки баъзан дар адабиёти илмӣ имрӯза истилоҳи «сармоязузири» нодуруст баён меёбад.

Яке аз иштибоҳи умумӣ дар он аст, ки сармоязузири гуфта ҳама гуна маблағи гузошташударо мефаҳманд, ки мумкин аст на ба рушди капитал ва на ба соҳиб шудан ба даромад меорад. Чунинчи, бисёр вақт ба он «сармоязузири истеъмолий» (хариди телевизор, автомобил, бӯстонсаро ва монанди инҳо)-ро мефардоранд, ки аз рӯи мазмуни иқтисодӣ ба сармоязузири дохил намешавад.

Маблағи барои хариди ин маҳсулот равонашуда дар ин маврид барои бевосита истеъмоли дорозмуҳлат ҳарч мешавад.

Чунин иштибоҳ бо он сабаб ба амал меояд, ки сарҳади ҷудошавандаи «сармоязузири истеъмолий» ва сармоязузири ҳамчун мақулаи иқтисодӣ хеле норӯшан аст. Чунинчи, хариди манзилро дуруст мебуд ба «сармоязузири истеъмолий» дохил намуд, агар чунин харид ба мақсади аз нав ба савдо гузоштан ё ба иҷора додан набошад. Дар ҳолати баръакс, чунин харид ба моҳияти мақулаи иқтисодии «сармоязузири» муқобилат намекунад.

Иштибоҳи дигари паҳншуда монандкунии истилоҳҳои «сармоязузири» ва «маблағузири капитали» мебошад. Чунин омехтакунӣ ё монандкунӣ ба он сабаб иштибоҳангез аст, ки ба тангшавии моҳияти иқтисодии сармоязузири оварда мерасонад. Дар шароити бозор маблағузири умумӣ (капитали) ҳамчун сармоязузири ба сармоязузири асосӣ, аз он ҷумла хароҷот барои сохтмон, васеъкунӣ, азнавсозӣ ва муҷаҳҳазгардонии техникии корхонаҳои амалкунанда, хариди мошин, таҷҳизот, олот, асбоб, корҳои лоиҳавию таҷқиқотӣ ва хароҷоти дигар фаҳмида мешавад.

Сармоязузири ба ғайр аз маблағузири ба капитали асосӣ мумкин ба сармоязузири гардон (сармоязузири воқеӣ) ва воситаҳои гуногуни молиявӣ, чун аксия, облигатсия, қоғазҳои баргардонандаи қиматнок (сармоязузири молиявӣ) низ бошад. Аз ин бармеояд, ки сармоязузири нисбат ба маблағузири умумӣ (капитали) мафҳуми васеътар аст, яъне, онҳоро мушобехдонистандуруст нест.

Бояд қайд кард, ки дар назарияи имрӯзаи иқтисодӣ шарҳи гуногуни сармоязузири дар сектори аграрӣ ҷой дорад, ҳангоми муайян кардани моҳият ва мазмуни мақулаи мазкур афкори гуногун мавҷуд аст. Вобаста ба фикрҳои гуногун қоидаҳои амалкарди сармоязузири дар сектори аграрӣ ба муносибати байниҳамдигарии мураккаби байнисоҳавӣ оварда расондааст. Ин омӯзиши бисёр ҷиддии махсусиятҳои хоси соҳаҳо ва фаъолиятҳои алоҳида, муҳим аз ҳама, хусусияти фарқкунандаи ҳаракати сармоязузири дар он, яъне, гуногунрангии амалкарди ҳуди сармоязузири талаб мекунад. Агар аз як тараф, шарҳҳои гуногун асосҳои илмӣ сармоязузири дар сектори аграриро пурра кунанд, аз тарафи дигар, дар баъзе ҳолатҳои алоҳида мафҳуми маъноии мақулаи мазкурро танг мегардонад, ки ошкоршавии моҳияти онро душвор мекунад.

¹³Сергеев И.В., Веретенникова И.И. Организация и финансирование инвестиций. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 272 с.

¹⁴Кемпелл Р. Макконнелл, Стенли Л. Брю. Экономикс: Принципы, проблемы и политика. В 2 т.: Пер. с англ. – Таллинн 1993. – 399; 400 с.

Ба андешаи мо, танҳо дар асоси равиши бонизом табиати объективии он ва хусусияти амалкунандаи намудҳои гуногуни сармоягузорию дар иқтисоди аграрӣ кушода додан мумкин аст. Азбаски фаъолияти сармоягузорию сектори аграрӣ бо аломатҳои муайяни худ фарқ мекунад, дар он ҳамеша субъектҳои сармоягузорию (сармоягузорию, супоришгарон, иҷрокунандагони қор, истифодабарангони объектҳои фаъолияти сармоягузорию ва монанди инҳо), объектҳо (соҳаи агросаноатӣ, лоиҳаҳои дарозмуҳлати илмию техникӣ, лоиҳаҳои, ки бо фаъолияти иҷтимоию иқтисодӣ, табию экологӣ ва дигар фаъолиятҳо алоқаманданд) ва муносибатҳои байни онҳо (раванди сармоягузорию ва гирифтани боздеҳи зарурию) мавҷуданд.

Аз ин бармеояд, ки таркибҳои фаъолияти сармоягузорию дар муҳити муайяни молиявию иқтисодӣ, дорои алоқаи муназзам буда, бо як мақсади муайян муттаҳид шуда, ҷиҳати ягонаро ташкил медиҳанд. Ин маънои онро дорад, ки моҳияти сармоягузорию дар сектори аграрӣ бо роҳи кушодани субстансияи муносибатҳои сармоягузорию муайян кардан мумкин аст.

Асоси ин субстансияро як намуд маҳсули моддӣ- сармоя (капитал) ташкил медиҳад, ки ҳаракати худро дар шаклҳо ва марҳалаҳои гуногун – аз сармоягузорию (дар шакли захираҳои сармоягузорию) то истифодабаранда (дар шакли арзишҳои капиталӣ) ба амал меорад ва даромади ҳам соҳибмулк ва ҳам истифодабарандаро ба вуҷуд меорад. Дар ин маврид маҳсули хоси фаъолияти сармоягузорию сектори аграрӣ аз он иборат аст, ки дар марҳалаи амалӣ сохтани маблағгузорию ва гирифтани даромад тағйирёбии байниҳамдигарии хосияти субъект (бо роҳи таъсири сармоягузорию ба хосияти объект) ва объект (тавассути даромади гирифтани сармоягузорию даровардани тағйироти мусбат дар нишондиҳандаҳои миқдорӣ ва сифатӣ сарвати ҷамъоварда) ба амал меояд. Аз ин бармеояд, ки фаъолияти сармоягузорию дар иқтисоди аграрӣ дорои амалкарди гуногунранги бонизом аст, ки аз муайянкунандаи равандҳои сармоягузорию бо диффузияи хосиятҳои объект ва субъект дар сифати мунтазам барқароршаванда асоснокшуда иборат аст.

Дар мавриди моҳияти фаъолияти сармоягузорию компелекси агросаноатӣ (КАС) ва хусусияти он ҳаминро бояд гуфт, ки он яқраи нест. Дар амал фаъолияти сармоягузорию КАС ин равандҳои технологияи байни ҳам алоқаманди сармоягузорию аст, ки ҳамкорию фаъолони субъект бо объектро мефаҳмонад, ки дар он маврид субъект ба ҳадафҳои худ расида, талаботи худро қонеъ мегардонад. Хусусияти фарқкунандаи раванди сармоягузорию ва фаъолияти сармоягузорию КАС нишон медиҳад, ки дар байни онҳо назар ба фарқ умумият бештар аст. Ҳангоми шарҳи васеъ фаъолияти сармоягузорию дар худ чанд раванди сармоягузорию дохил карда метавонад раванди сармоягузорию, раванди тағйир ёфтани захираҳои сармоягузорию ба маблағгузорию воқеӣ, раванди истифодабарии иқтидорҳои нақди истеҳсолию ва монанд ба инҳо¹⁵.

Равшанкунии вазъи аввалию далелҳои мақула баёнгарии он аст, ки вобаста ба вазифа ва мақсад ва сарҳадҳои гузошташуда фаъолияти сармоягузорию КАС назар ба раванди сармоягузорию мафҳуми васеътар аст. Аз ин чунин хулоса бармеояд, ки фарқиат дар байни фаъолияти сармоягузорию ва раванди сармоягузорию КАС ҳам дар сарҳадҳои амалкарди онҳо ва ҳам дар вазифа ва мақсадҳои, ки дар асоси арзишҳои муайян ба вуҷуд омадаанд, равшан рӯ мезанад. Аз ин рӯ, маҷмӯи равандҳои сармоягузорию КАС- ро, ки бо мақсад ва вазифаҳои аниқи иҷрошаванда муттаҳид гардидаанд, фаъолияти сармоягузорию номидан мумкин аст. Ин мақула ҳамчун низомии муҳимтарини ба ҳам алоқаманди таркибии ягонаи иқтисодии КАС ба ҳисоб меравад.

Набояд фаромӯш кард, ки вобаста ба хусусияти хоҷагидорӣ фаъолияти сармоягузорию КАС таҷрибаи муайяни қориро талаб мекунад. Зеро шароитҳои гуногуни табию иқлимӣ ва хоҷагии фаъолият, намудҳои сармоягузорию, сатҳи даромадноқӣ ва дараҷаи хатарҳо, ҳамчунин маҳсулиятҳои идораи соҳавӣ ҷой доранд. Агар фаъолияти сармоягузорию дорои мақсадҳои муайян, усулҳо ва механизмҳои дастёбии самара бошад, он гоҳ таҳияи стратегияи дарозмуҳлати рушди бонизомии КАС зарур меояд. Дар ин ҳолат сармоягузорию бояд ҳавасмандӣ дошта бошад, бе ин маънии худро гум мекунад ва дар назди худ мақсади асосӣ дошта наметавонад.

Вазифаҳои назариявию усулии фаъолияти сармоягузорию КАС бо истифодаи хосият ва зӯроти гуногунранги илман асоснокшуда зич алоқаманд аст. Шаклҳои гуногун зиёди таъкиқи мафҳумҳои «сармоягузорию», «равандҳои сармоягузорию» ва ташаккули нишондиҳандаҳои гуногуни фаъолияти сармоягузорию КАС дараҷаи пуррагии маҷмӯи сармоягузорию мефаҳмонад. Маҷмуи сармоягузорию КАС мақулаи хусусияти захиравӣ дошта аст, ки муттаҳидкунии маблағгузорию ба соҳаҳои гуногуни агросаноатию инъикос менамояд. Маҷмӯи яти он аз инъо иборат буда метавонад:

- аввал, он маҷмӯи яти соҳаҳои муттаҳидшуда, зерсоҳаҳо ва намудҳои фаъолиятро дар бар мегирад;
- дувум, аз доираи васеи иштирокчиёни беруна иборат аст: ташкилоти бонқӣ, муассисаи молиявӣ, ширкатҳои суғурта, ширкатҳои консалтингӣ ва ғайра;
- сеюм, қисмати бизнеси пурра аст, ки бозори сармоягузорию, институтҳои гуногуни сармоягузорию ва ғайраро ташаккул медиҳад;

---

¹⁵Мустафаев А.А. Методология оценки инвестиций в АПК. //Современные технологии управления// ISSN 2226- 9339. — №4 (40).

- чорум, ҳамчун сохтори барномавию мақсаднок аз рӯи аломати хатмии мақсаднок бо дарбаргирии рушди бонизоми ҳамаи соҳаҳо сохта мешавад;

- панҷум, дорои сарчашмаҳои зиёди беруни ва дохилии маблағгузори мебошад: амонатҳои шахсии шахрвандон, пардохтҳои амортизатсионӣ, сармояе, ки даромад ба вучуд овардааст, сармоягузори бевоситаи хориҷа, фондҳои гуногуни сармоягузори ва ғайра.

Дар асоси муқаррароти зикршуда ба хулоса омадан мумкин аст, ки сармоягузори дар сектори аграрӣ бояд аз рӯи ду мавқеъ мавриди назар қарор дода шавад: ҳамчун мақулаи иқтисодӣ ва ҳамчун раванди ҳаракати захираҳо дар шаклҳои моддӣ ва пулӣ. Ҳамчун мақулаи иқтисодӣ сармоягузори низоми муносибатҳои пулиеро дар бар мегирад, ки бо ҳаракати арзишҳо ғайримустақим гаштааст. Ба қавлидигар, сармоягузори дар сектори аграрӣ бо ҳаракати бонизоми маблағҳои пулӣ, ки барои харид ва истифодаи фондҳои асосӣ ва гардон бо мақсади дастбрии самарайи муайян- аз лаҳзаи ҷудо кардани маблағи пулӣ то лаҳзаи ҷуброни он пешпардохт (аванс) карда шудааст, ифода меёбад. Аз ин рӯ, дар илми имрӯзаи иқтисодӣ доираи ҳеле васеи фаҳмишҳои сармоягузори амал мекунанд: аз ҷустуҷӯи сарчашмаҳои гуногуни маблағгузори сармоягузори ва ҳаракати моддӣ ва арзишии воситаҳои умумӣ бо мақсади гирифтани даромад ва расидан ба самарайи дигари манфиатовар то гузоштани маблағ танҳо ба шакли қоғазҳои қиматнок ва арзишҳои зехнӣ.

Махсусияти хоси сармоягузори дар сектори аграрӣ аз он иборат аст, ки он ба қоидаҳои мақсаднокӣ ва манфиатнокии маблағгузориҳо ба соҳаҳои гуногун бояд мувофиқ оянд. Махсусияти дигар аз бисёр ҷиҳат бо ҳаракати фаъолнаи сармояе, ки афзоиши он ва ба таври илова даромадоварандагиро таъмин карда тавонад, алоқаманд мебошад.

Агар сармоя дар гардиши худ афзоиш наёфтааст, балки қисман арзиши худро ба маҳсули нави ташкилшаванда мегузаронад, дар он ҳолат аз рӯи моҳияти худ танҳо сармоягузори шуда менамояд, аз рӯи мазмун бошад, захираи иқтисодӣ мешавад. Дар ҳолатҳои зиёд чунин намуди «сармоя» ҳатто тақрористехсолкунии оддиро таъмин карда наметавонад, ин бештар барои соҳаи истеҳсолоти аграрӣ хос аст. Ҷойи махсус ба сармоягузориҳо ҷудо карда мешавад, ки хусусияти сифатии на танҳо сармояи истифодашаванда, балки қитъаҳои заминҳои коркардшаванда, истифодаи захираҳои меҳнатӣ, маҳсулоти молии истеҳсолшавандае, ки дорои рақобатпазирии баланд мебошанд. Аз ин рӯ, моҳият ва мазмуни сармоягузори сектори аграрӣ дар хусусияти арзишии ду мақулаи ба ҳам алоқаманд ва аз ҳамдигар вобаста: ҳарҷот ва боздеҳ, нисбатан равшан инъикос меёбад.

Имрӯз таснифоти ягона ва пуррае, ки тамоми умумияти сармоягузори ошкор намояд, мавҷуд нест. Ба ин мақсад дар таҳқиқоти мо таснифоти нисбатан батафсил ва аз ҳама пурраи сармоягузори оварда хоҳад шуд. Дар адабиёти иқтисодӣ равишҳои зиёди таснифоти сармоягузори оварда шудаанд. Вобаста ба ин, аз тарафи мо таҷрибаи илмӣ ҷамъбаст карда, умумигардонии замонавӣ ва амалии намудҳои сармоягузори бо ҷудо намудани сатҳҳои гуногун, ки дар худ микро ва макросатҳро дороянд, пешниҳод мегардад. Ин барои аз ҷиҳати илмию амалӣ асосноккунии нисбатан пурра ва ҳаматарафа ва дарки табиати фаъолияти сармоягузори мусоидат хоҳад кард.

Барои таҳлил, банақшагири, ҳамчунин баланд бардоштани самаранокии сармоягузори дар макро ва макросатҳ таснифоти илман асоснокӣ он зарур аст. Чунин таснифкунӣ хангоми интиҳоби усулҳо ва сарчашмаҳои маблағгузори сармоягузори ҳеле муҳим арзёбӣ мешавад.

Дар адабиёти иқтисодӣ равишҳои зиёди таснифоти сармоягузори мавҷуд аст, ки мо онро мақолаҳои минбаъда мавриди таҳқиқ қарор диҳем. Сабаби ин вобаста аст ба он ки: аввал, ҷудо кардани сатҳҳои гуногуни таснифот, яъне, маҳз дар макро ва макросатҳ; дувум, имконнопазирии ҷудо намудани таснифоти мувофиқи сармоягузори дар макросатҳ, зеро субъектҳои хоҷагидорӣ бо тобеияти соҳавӣ ва сохтори ташкилии худ аз ҳам фарқ мекунанд, дар ин маврид маълум мегардад, ки ягон намуди таснифот як субъекти хоҷагидорӣ алоҳидаро пурра дар бар гирифта наметавонад.

АННОТАЦИЯ

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ИНВЕСТИЦИИ И СИСТЕМЫ РАЗВИТИЯ ИНВЕСТИРОВАНИЯ В АПК

В статье исследована экономическая сущность и содержание понятие «инвестиция», «инвестирование», научное объяснение инвестиции в научных трудов отечественных и зарубежных ученых; анализа точки зрения ученых относительно понятия и экономической сущности «капитала», и капиталовложения», особенности инвестирования в сельском хозяйстве; процесс инвестирования в АПК; научно-методологические методы деятельности инвестиров в АПК.

АННОТАЦИЯ

МОҲИЯТИ ИҚТИСОДИИ САРМОЯ ВА РУШДИ НИЗОМИ САРМОЯГУЗОРИ ДАР ҚАС

Дар мақола ба омӯзиши назариявии мафҳум ва мазмуни иқтисодии «сармоя, сармоягузори»; шарҳи илмии сармоягузори дар адабиёти илмию муаллифони хориҷа; таҳлили ақидаи олимони оид ба мафҳум ва моҳияти иқтисодии «сармоя ва сармоягузори»; нақши сармоя дар рушди иқтисодии қорхонаҳо,

субъектҳои сармоягузорӣ; хусусияти фаъолияти сармоягузорӣ дар сектори аграрӣ; раванди сармоягузори КАС; вазифаҳои назариявӣ усули фаъолияти сармоягузорӣ дар КАС таваҷҷуҳ зоҳир гардидааст.

ANNOTATION

THE ECONOMIC SUBSTANCE INVESTMENT AND THE DEVELOPMENT SYSTEMS OF INVESTMENT IN AGRO-INDUSTRIAL-COMPLEX

In this scientific article extended about the economic essence and concept of “invest”, “investment”, scientific depreciation investment in scientific works of domestic and foreign scientists, analyses the point in advance scientists on the concept and economic essence of capital expense, investing in AIC, and the scientific and methodological analysis of investors in AIC.

Вожаҳои калидӣ: сармоягузорӣ, сиёсати сармоягузорӣ, омилҳои сиёсати сармоягузорӣ, ҷалби сармоягузорӣ, ҳимояи сармоягузорӣ, содирот.